

پیشگیری فنی از جرم

(درآمدی بر مدیریت جرم شناختی ریسک جرم)

سکینه خانعلی پور و اجارگاه

سرشناسه : خانعلی پور واجارگاه، سکینه، ۱۳۶۵ -
 عنوان و نام پدیدآور : پیشگیری فنی از جرم (درآمدی بر مدیریت
 جرم شناسی ریسک جرم) سکینه خانعلی پور واجارگاه
 مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰
 مشخصات ظاهری : ۱۷۶ ص
 فروست : نشر میزان ۵۱۳
 شابک : 978-964-511-312-2
 وضعیت فهرست نویسی : قیفا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : جرم و جنایت -- پیشگیری
 موضوع : جرم شناسی
 رده بندی کنگره : HV ۹۲۲/۷۴۳۱ : خ
 رده بندی دیویی : ۳۶۴/۳ :
 شماره کتابشناسی ملی : ۸۶۳۷۷۲۲ :

۵۱۳

نشر میزان
 پیشگیری فنی از جرم
 سکینه خانعلی پور
 چاپ اول: بهار ۱۳۹۰
 قیمت: ۴۰۰۰ تومان
 شمار: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۳۱۲-۲

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۳۶۷۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمنه، بین مفتوح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۲۹۵۲۹-۳۱

دفتر مرکزی: خیابان ایران شهر جنوبی، جنب مسجد جلیلی، بن بست فره گزلو، پلاک ۱، واحد ۶، تلفن ۸۸۳۰۶۲۰۲

تقدیم

تقدیم به آنانی که بذر مرا در خاک وجودشان کاشتند؛ با مهر و محبت آبیاری نمودند و با صبر و حوصله پروراندند؟

مادرم و پدرم./

سپاس گزاری

سپاس ایزد یکتا را که به من توان اندیشیدن داد و کسانی را بر سر راه من گذارد تا معنای زندگی را دریابم؛

پاس می دارم زحمات اساتید محترمی را که مرا در تمامی دوران تحصیلم در دانشگاه گیلان، یاری رساندند و هیچ گاه دانش و شکیبایی خود را از این جانب دریغ نورزیدند.

هم چنین، سپاس گزاری ویژه ای دارم از استاد محترم، جناب آقای دکتر علی حسین نجفی ابرند آبادی، که در به ثمر نشستن این اثر مرا یاری و پشتیبانی نمودند؛

و سپاس فراوان از تمامی کسانی که به طریقی در گردآوری این نوشتار مرا یاری رساندند، به ویژه مدیریت و کارکنان محترم بنیاد حقوقی میزان که به سرعت به آن عینیت بخشیدند.

سکینه خاکی پور و اجارگاه

فهرست مطالب

مقدمه	۷
-------	---

فصل نخست: تعیین ریسک (احتمال ارتکاب بزه) و فناوری اطلاعات و ارتباطات

مبحث نخست: شناسایی ریسک بزه و فناوری اطلاعات و ارتباطات	۱۹
گفتار نخست: گردآوری، سازمان دهی و یک پارچه سازی اطلاعات	۲۶
گفتار دوم: شناسایی مکان‌های در معرض ریسک بزه	۳۵
بند نخست: شناخت مرتکب از مناطق	۳۹
بند دوم: نبود نظارت رسمی یا غیر رسمی	۴۰
بند سوم: نبود سکونت گاه همیشگی	۴۰
بند چهارم: مکان‌هایی با آماج قابل دسترسی در آن	۴۱
بند پنجم: نبود هنجارهای جمعی و عدم پایبندی به آن‌ها	۴۲
گفتار سوم: شناسایی گروه‌های در معرض ریسک بزه	۴۵
بند نخست: ناآشنایی افراد نسبت به محل	۴۷
بند دوم: عدم شناخت افراد نسبت به یکدیگر	۴۸
بند سوم: دارایی‌های مادی و غیر مادی افراد	۴۹
بند چهارم: جنسیت	۴۹
بند پنجم: سن	۵۰
بند ششم: مدیریت یک مکان	۵۱
گفتار چهارم: ابزار شناسایی مکان‌ها و گروه‌های در معرض ریسک بزه	۵۴
بند نخست: سامانه GIS	۵۴
بند دوم: به کارگیری GIS و GPS	۵۵
بند سوم: ترسیم نقشه	۵۶
مبحث دوم: پیش‌بینی و ارزیابی ریسک بزه و فناوری اطلاعات و ارتباطات	۶۰
گفتار نخست: پیش‌بینی ریسک بزه	۶۱

گفتار دوم: ارزیابی ریسک بزه ۶۵

فصل دوم: (پاسخ به ریسک (احتمال ارتکاب بزه) و فناوری اطلاعات و ارتباطات)

مبحث نخست: فناوری اطلاعات و ارتباطات و پیشگیری وضعی از بزه در محیط مادی ۷۳

گفتار نخست: سخت کردن دسترسی به آماج جرم ۷۶

گفتار دوم: افزایش خطر ارتکاب جرم از طریق افزایش احتمال شناسایی مرتکب ۸۹

بند نخست: ارتقای رؤیت پذیری از طریق اعمال نظارت ۹۱

الف: دوربین مدار بسته ۹۴

بند دوم: کشف حرکات و فعالیت‌های مشکوک (مظنون به ارتکاب جرم) ۱۰۵

الف: نصب برجسب و دروازه‌های ورودی - خروجی ۱۰۶

ب: سامانه اعلام خطر ۱۰۶

بند سوم: ردیابی رفتارهای مجرمانه احتمالی از طریق تحت نظر قرار دادن آماج

بالقوه ۱۰۸

الف: ردیاب (آشکارکننده) ۱۰۹

گفتار سوم: فرصت زدایی ۱۱۶

مبحث دوم: فناوری اطلاعات و ارتباطات و پیشگیری وضعی از بزه در محیط سایر ۱۲۱

گفتار نخست: تدابیر محدود کننده یا سلب کننده دسترسی ۱۲۵

بند نخست: دیواره آتش ۱۲۶

بند دوم: فیلترینگ (صافی سازی) ۱۲۷

گفتار دوم: ناشناس کننده‌ها و رمزنگارها ۱۲۹

گفتار سوم: تدابیر صدور مجوز (تصدیق هویت) ۱۳۳

گفتار چهارم: ابزارهای نظارتی ۱۳۶

سخن آخر ۱۴۴

فهرست منابع ۱۵۱

الف- منابع فارسی ۱۵۱

ب- منابع لاتین ۱۶۷

پ- منابع الکترونیکی ۱۷۴

«پذیر که ممکن است هدف حمله قرار گیری؛ و برای نجات خود برنامه ریزی کن.»^۱

سیر و تطور در جهان هستی، ما را به سمت کسانی می‌کشاند که همواره برای به دست آوردن عدالت و رستگاری مبارزه نموده ولی کمتر موفق بودند. چرا که انسان ذاتاً موجودی پیچیده است که در جهانی مملو از معماهای گوناگون زندگی می‌کند. یکی از این معماهای بی‌پاسخ که هیچ‌گاه از جامعه انسانی جدا نبود، بزه است. بزه به واقع چیست و چه می‌تواند باشد؟ چرا بزه کار می‌شویم و چرا اصرار بر آن داریم؟ و اصلاً چرا در صدد از بین بردن آنیم، اگر بنا به گفته دور کیم "جرم پدیده‌ای بهنجار در جامعه بشری است" و اگر این گونه نیست چرا تمامی مبارزات در طول تاریخ بشر برای حذف و محو آن بی‌فایده بوده؟ آیا مسیر اشتباه بود یا بزه محو ناشدنی؟

تمامی این تکاپوها و تلاش‌ها موجب شد تا در گذر تاریخ از تفکر حذف و محو بزه به آن جا برسیم که تصمیم به کنترل آن بگیریم، با این تصور که شاید مانند سیل، زلزله و ... جزء حوادث طبیعی باشد. به همین دلیل جرم‌شناسان امروزی دیگر سخن از محو آن به میان نمی‌آورند، بلکه گویی آن را پذیرفته و مانند هر پدیده‌ای با آن کنار آمدند، زیرا بزه همواره در جامعه بشری وجود داشته و به همین دلیل هم هیرشی متعجب بود که چرا همه انسان‌ها مرتکب بزه نمی‌شوند، وقتی ارتکاب آن لذت بخش بوده و در درون خود تمایلی برای ارتکاب آن احساس می‌کنند.

امروز، افزایش میزان بزه‌دیدگی واقعی ناشی از زندگی در جامعه پرخطر، سبب افزایش خواسته‌های مردم برای کنترل و کاهش خطر جرم شده است.^۲ در چنین شرایطی، حذف یا کنترل عوامل جرم از طریق مدیریت مناسب مؤلفه‌ها و اسباب

۱. سادوسکای، جورج، دمپزی، جیفر اکس، گرین برگ، آنی، جی. مک، باریارا و شوارتز، آلن، راهنمای امنیت فناوری اطلاعات، برگردان: مهدی میردامادی، زهرا شجاعی و محمد جواد صمدی، تهران: دبیرخانه شورای عالی اطلاع رسانی چاپ نخست، ۱۳۸۴، ص. ۱۹۷.

۲. ماری، فیلیپ، کیفر و مدیریت خطرها: به سوی عدالتی «محاسبه گر» در اروپا، برگردان: حسن کاشفی اسماعیل زاده، مجله حقوقی دادگستری، ش. ۴۹ و ۴۸، سال ۶۸، پاییز و زمستان ۱۳۸۳، ص. ۳۳۵.

۳. قاسمی مقدم، حسن، رویکرد مدیریت خطر در پیشگیری از تکرار جرم، به کوشش گروهی از اساتید، در: پیشگیری از تکرار جرم و بزه دیدگی (مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم)، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیر ناجا، چاپ نخست، ۱۳۸۸، ص. ۲۰۴.

فیزیکی و اجتماعی مؤثر در تکوین فرصت‌های مجرمانه، انتظار روشنی است که مردم از متولیان سیاست جنایی و دولت‌ها دارند؛ پس، بزه کاری یک خطر طبیعی در جامعه تلقی می‌شود که اجتناب ناپذیر است و عاملی به نام امنیت باید آن را اداره کند. به همین دلیل، امنیت به کالای بالارزشی تبدیل شده که به عنوان یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های عصر حاضر، بشر مصمم به تأمین آن است.

همین تصمیم موجب شد تا در بسیاری از کشورها، پس از انجام مطالعات بالینی درباره کارایی سیاست بازپروری و پیشگیری اجتماعی، جرم شناسان به این نتیجه برسند که دستاوردهای این شاخه‌های جرم شناسی منجر به کاهش تکرار جرم و به طور کلی، کاهش بزه کاری نشده و به رغم سرمایه گذاری‌های انسانی و مادی که جهت مهار جرم شناسانه بزه کاری در این کشورها به عمل آمده، نرخ بزه کاری به طور کلی در حال افزایش است؛ قسمتی از نتایج این کارنامه می‌تواند ناشی از عملکرد نادرست دستگاه‌های مبارزه کننده با جرم و قسمتی نیز متأثر از عدم کارایی کافی تدابیر پیشگیری کننده باشد.

در این راستا، شاهد شکل‌گیری نگرش‌های جدیدی در حیطه علوم جنایی هستیم که ماهیت آن‌ها کاملاً مدیریتی است. دیدگاه‌های جدیدی که به جای بحث از تجزیه و تحلیل جرم، علل شکل‌گیری یا راه‌های پیشگیری از آن، با رویکردی مدیریتی، خطر ارتکاب جرم را همانند سایر خطرهای که در حوزه‌های اقتصادی، بیمه و ... وجود دارند، مورد ارزیابی و سنجش قرار داده و آن گاه مدیریت می‌کنند.^۱

این گونه بود که امروزه سیاست جنایی‌ای متولد شد که ناامید از اصلاح بزه کار، تربیت و بازگرداندن دوباره او به جامعه، به راهکارهای حذف و طرد پناه برد. این رویکرد پس از این که از دست آویز قرار دادن علومی مانند روان شناسی، جامعه

۱. مبرقعی، محمد ناصر، بررسی مناسبات مشترک الگوی مدیریت ریسک در بیمه و فرآیند پیشگیری از ارتکاب جرم، به کوشش محمد فرجیها و عباس شیخ الاسلامی، در: چکیده مقاله‌های همایش ملی علمی - کاربردی پیشگیری از جرم (قوة قضاییه، مشهد مقدس)، تهران: بنیاد حقوقی میزان، چاپ نخست، ۱۳۸۸، ص ۱۸۸.

۲. McLaughlin, Eugene and Muncie, John, the Sage Dictionary of Criminology, Sage Publications, 2001, p.251;

شناسی، روان پزشکی، پزشکی و ... ناامید شد به سمت علوم مدیریتی و آمار پناه برد تا شاید بتواند معمای جرم را اندکی پاسخ گوید.

سیاست جنایی ریسک مدار با ابزارهای مدیریتی و با توجه به «ریسک»، سعی در شناسایی و کنترل بزه‌کاران دارد. زیرا به دنبال حذف ریسک ارتکاب بزه کاری نیست، بلکه می‌خواهد آن را در محدوده امنیتی قابل قبولی تثبیت کند.^۱ این رویکرد بر اداره و نظارت بر خطرات احتمالی تأکید دارد. هدف آن خوب کنترل کردن و در دست گرفتن اوضاع در حد ممکن و خلاصه، قابل تحمل کردن جرم است. به همین دلیل یک رویکرد مدیریتی است.^۲ دلیل اعمال کنترل این است که خطر جرم، از نظر جهانی به عنوان یک شکل از کینه جویی اجتماعی توسط دولت مردان معرفی می‌شود، که اگر مقابله نشود، منتشر می‌گردد.^۳ در این جا آن چه اهمیت دارد میزان ریسک مرتکب و احتمال ارتکاب جرم از سوی وی در آینده می‌باشد.^۴

البته در این سیاست نیز پس‌باز آمیخته‌وارانه تنها در پی کنترل بزه کاری از طریق ابزارهای کیفری نبوده و کورسوی امید خویش را در سمت دیگر یعنی ابزارهای غیر کیفری نیز متجلی نموده است. این سیاست نیز مانند رویکردهای پیشین سعی کرده در کنار ابزارهای کیفری تعبیه شده، از ابزارهای جرم شناسی نیز غافل نباشد. به همین دلیل در کنار مدیریت کیفری ریسک جرم، مدیریت غیرکیفری ریسک جرم به وجود آمد که ابزار اصلی آن پیشگیری است. زیرا پیشگیری از جرم، بخش جدایی ناپذیر کنترل مؤثر

۱. ماری، فیلیپ، همان.

2. Biancalana, Dan, De la vidéosurveillance, du sentiment d'insécurité de la gestion du risqué, Demokratie, September 2005, p.23.

3. Kemshall, Hazel, Understanding risk in Criminal justice, First Published, Berkshire: Open University press, 2008, p.40.

۴. در اغلب زمان‌ها پیشگیری یک مبنای ایدئولوژیک داشته و قبل از هر چیز ابعاد اقتصادی و نظامی آن مد نظر بوده است. تحول مفهوم پیشگیری لایف‌نک از ارزش‌های جامعه و تحول آن نمی‌باشد. ذکر این نکته ضروری است که زمینه ایدئولوژیک که به هدایت و قانونگذاری مسائل ریسک مرتبط با جرم معنا و تحرک می‌بخشد، نئولیبرال است. برای مطالعه بیشتر بنگرید به: ابراهیمی، شهرام، رویکردهای موسع و مضیق پیشگیری و آثار آن، در: آموزه‌های حقوقی، مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۲، تابستان ۱۳۸۸، ص. ۴۱؛ هم‌چنین:

Parnaby, Patrick F., "Crime Prevention through Environmental Design: Discourses of Risk Social Control, and a Neo-Liberal Context", Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, January 2006, p.5.

بزه است.^۱ به عبارت دیگر، در طول دو دهه گذشته با نوعی افزایش زیرساخت‌های جدید که در سطح محلی با شیوه‌های نوین به کنترل بزه کاری و بی‌نظمی می‌پردازد، مواجه هستیم. این زیرساخت جدید به سمت اهداف و اولویت‌هایی مانند پیشگیری، امنیت، کاهش ریسک و کاهش ترس و ضرر - که با اهداف سنتی تعقیب و مجازات متفاوت است - جهت‌گیری کرده است.^۲ به طور خلاصه، سیاست جنایی ریسک مدار، مجموعه راه کارها (اقدامات پیشگیرانه) و واکنش‌ها (اقدامات کیفری و قهرآمیز) است که در صدد پاسخ به ریسک ارتکاب جرم می‌باشد. در این سیاست «ریسک» محور تفکیک افراد و شرایط به منظور اعمال اقدامات مقتضی است.

اما پیشگیری در این سیاست و در راستای تفکر ریسک سنجی و ریسک مداری‌اش بیش از هر چیز به دنبال آن است تا از ایجاد موقعیت‌های پرریسک که می‌توانند حادثه ساز و در واقع جرم ساز شوند، جلوگیری کند. سیاست جنایی ریسک مدار به این فکر نیست تا مجرم مادرزاد لم‌پرو زو را شناسایی کرده و در پی کنترل آن بر آید، بلکه می‌خواهد محیط و موقعیت را بسازد تا کمترین احتمال ارتکاب جرم، از طریق اصطکاک شخصیت مجرم با محیط وجود داشته باشد. به همین دلیل مناسب‌ترین نوع پیشگیری که این سیاست برگزید، پیشگیری وضعی و وضعیت مدار یا موقعیت مدار از جرم بود. زیرا بر موقعیت، فرصت و وضعیت تکیه دارد. این پیشگیری در صدد است تا از طریق حذف موقعیت‌های دارای خطر جرم، از آن جلوگیری کند. به این منظور، از طریق اقدامات غیر کیفری در شرایط محیطی (موقعیت) و فردی (افراد مستعد بزه دیدگی)، دخالت کرده و با اصلاح و تغییر آن، فرصت ارتکاب جرم را از مجرم گرفته و بر تصمیم ارتکاب جرم تأثیر می‌گذارد؛ در نتیجه از ارتکاب بزه پیشگیری می‌کند. به همین دلیل، راهکار عمده بخش غیر کیفری یا جرم شناختی این سیاست را پیشگیری وضعی تشکیل می‌دهد.

۱. Bridgeman, Cressida, Crime Risk Management, Making it works, Crime Detection and Prevention Series, Paper 70, First Published, London: Home Office Police Research Group, 1996, p.36

۲. ابراهیمی، شهرام، مطالعه تطبیقی الگوهای پیشگیری از جرم: خاستگاه، تأثیرپذیری و تحولات، به کوشش محمد فرجیها و عباس شیخ الاسلامی، در: چکیده مقاله‌های همایش ملی علمی - کاربردی پیشگیری از جرم (قوه قضاییه، مشهد مقدس)، تهران: بنیاد حقوقی میزان، چاپ نخست، ۱۳۸۸، ص. ۲۶.

در این رابطه، گارلند معتقد است گفتمان پیشگیری موقعیتی از جرم، ارائه دهنده رویکردی تازه است. در این راهبرد، جرم به عنوان خطری مطرح می‌شود، که باید بررسی شده و سپس مورد مدیریت قرار گیرد.^۱ به همین دلیل، در اوضاع و احوال مدیریت ریسک جرم، پیشگیری از بزه با تأکید بر راهبردهای وضعی به رویکردی مهم تبدیل شده است.^۲ زیرا هدف اقدام‌های پیشگیرانه وضعی، قبل از هر چیز تأمین امنیت و جلب رضایت اعضای جامعه در فضاها و مکان‌های عمومی است.^۳

اما در کنار تحولات جرم‌شناسی در نیمه دوم قرن بیستم، جهان وارد عصر تازه‌ای شد و پایان عصر صنعتی آغاز گردید.^۴ ابتدا با ورود رایانه به بازار و در ادامه با تحول اطلاعات و ارتباطات، رایانه‌ها به فناوری‌های ارتباطی مانند تلفن و تلویزیون پیوستند و انقلاب در فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات به وقوع پیوست. زیرا فناوری ارتباطات مدت‌ها پیش‌تر از فناوری‌های فیزیکی و پردازش اطلاعات وجود داشته‌اند. ارسال تلگراف، تلفن و بی‌سیم، از اختراعات قرن نوزدهم و پخش رادیو و تلویزیون از اختراعات اوایل قرن بیستم هستند.^۵ اما اجزاء این انقلاب دستگاه‌های فیزیکی نبودند بلکه در عوض «بیت‌ها» بودند. اجزاء فناوری اطلاعات و ارتباطات، زبان‌های برنامه نویسی و نرم افزارها، صفحات وب، اتاق‌های گفتگو، Email، فایل‌های Mp3، خرید و فروش‌ها و معاملات اینترنتی، پول الکترونیکی، دولت الکترونیکی و از این قبیل هستند.^۶

۱. امین صارمی، نوذر، نقش پیش‌بینی در پیشگیری انتظامی از جرم، زیر نظر محمد فرجیها و غلام رضا محمد نسل، در: پیشگیری انتظامی از جرم (مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم)، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا، چاپ نخست، ۱۳۸۸، ص. ۶۰.

2. Van Aswegen, Frans, Controlling Crime: A Comparison of the Policies of South Africa Political Parties, Society in Transition Journal, Vol.31, No.2, 2000, p.132.

۳. کلارک، رونالد وی. و جان اک، جرم‌شناسی پیشگیری: ۶۰ رویه و راهکار برای پیشگیری از جرم، برگردان: مهدی مقیمی و مهدیه تقی زاده، تهران: سازمان زرد، چاپ نخست، ۱۳۸۸، ص. ۱۲.

۴. در این زمینه بنگرید به: طاهری، ابوالقاسم، فناوری ارتباطی و اطلاعاتی؛ جهانی شدن و پیامدهای سیاسی آن، مجله پژوهش حقوق و سیاست (ویژه سیاست و روابط بین الملل)، دانشگاه علامه طباطبائی (دانشکده حقوق و علوم سیاسی)، شماره ۸، سال پنجم، ۱۳۸۲.

۵. دارنلی، جیمز و جان فدر، جهان شبکه ای: در آمدی بر نظریه و عمل در یاب جامعه اطلاعاتی، برگردان: نسرين امین دهقان و مهدی کاظمی، تهران: چاپار و یاد علیرضا، چاپ نخست، ۱۳۸۴، ص. ۳۲.

۶. قبادی، امین، مقایسه تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) بر بهره‌وری در کشورهای آسیایی و اروپایی، پایان‌نامه برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد، علوم اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۵، ص. ۲.

آن قدر این اتفاق بزرگ بود که توانست در کنار دنیای حقیقی، دنیای جدیدی ایجاد کند که خالق آن انسان بود. دنیایی که آن را Virtual space یا Cyber space می‌خوانیم. درواقع، فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ (ICT)، حضانت این دنیا را بر عهده گرفت و ابزارهایی تولید کرد که روز به روز بر عمق و دامنه این فضا افزوده شد و حال، به جرأت می‌توان گفت این دنیای سایبری به وسعت دنیای حقیقی شده است. البته ایجاد این جهان نیز خالی از دردسر نبوده و باز هم تمایل انسان به ارتکاب بزه در این جهان خاموش نبود. ولی این محیط و ابزارهای آن توانست به بسیاری از اقدامات ما در جهان حقیقی وسعت و سرعت بخشد.

زیرا بشر در دوران حیات خود، همواره در تلاش بوده تا با کشف یا ابداع ابزارهای کارا تر، مسیر رشد و پیشرفت خود را با سرعت و سهولت بیشتری طی کند. در این راه ابزارهای مختلف بر زندگی وی تأثیرات متفاوتی داشته اند. بسیاری از این ابزارها فقط یک حوزه یا موضوع خاصی را تحت الشعاع قرار داده اند؛ اما برخی از آنها با برخورداری از آثار بنیادین، توانسته‌اند دوران جدیدی را رقم بزنند. بی‌تردید، امروز فناوری اطلاعات و ارتباطات دارای چنین ویژگی مهمی است. امروزه این فناوری به یک موضوع مهم سیاست گذاری برای دولت، تجارت، صنایع، آموزش و بسیاری از بخش‌های دیگر تبدیل شده است.^۲ فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی نوظهور در حال دگرگون سازی شیوه کار، فکر و زندگی مردم جهان است.^۳ به باور بسیاری از صاحب نظران، ورود به محیط سایبری حاصل از فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی دوره جدیدی از تمدن بشری را رقم زده است.^۴

بی‌شک، سیاست جنایی که با استفاده از کلیه ابزارهای هیأت اجتماع در مقام مواجهه با پدیده مجرمانه است،^۵ از این فناوری بی‌نیاز نیست. پیشگیری نیز به عنوان یکی از ابعاد این سیاست، تحت تأثیر این فناوری قرار گرفته است. ابزارهای مجهز به این

۱. Information and Communication Technology.

۲. دانت، ویلیام، دگرگونی‌های اجتماعی در جامعه اطلاعاتی، برگردان: محمد توکل و ابراهیم کاظمی پور، تهران: کمیسیون ملی یونسکو، چاپ نخست، ۱۳۸۴، ص. ۴۶.

۳. آلبرتس، دیوید س. و دانیل س. پاپ، گزیده‌ای از عصر اطلاعات: الزامات امنیت ملی در عصر اطلاعات، برگردان: علی علی آبادی و رضا نخجوانی، چاپ نخست، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۵، ص. ۱۳.

۴. سادوسکای و دیگران، پیشین، ۷.

۵. مارتی، می ری دلماس، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، برگردان: علی حسین نجفی ابرند آبادی، تهران: نشر میزان، جلد نخست، چاپ نخست، ۱۳۸۱، ص. ۲۴.

فناوری در انواع پیشگیری‌ها در جرم‌شناسی مؤثر بوده‌اند؛ ولی روی صحبت ما در حال حاضر با توجه به غلبه سیاست جنایی ریسک‌مدار، پیشگیری وضعی به عنوان عمده‌ترین راهکار مدیریت جرم شناختی ریسک جرم است. هرچند پیشگیری وضعی از ابتدا به صورت خودجوش در طول تاریخ بشر وجود داشته است و انسان‌ها هر یک به نوعی از خود دفاع می‌کرده‌اند؛ اما امروزه با توجه به امکانات پیش آمده، پیشگیری وضعی شکل فنی به خود گرفته است.^۱

بر مبنای این نگرش، با توجه به اختراعات جدید و گسترش فناوری نوین، به ویژه در زمینه اطلاعات و ارتباطات، رویه‌های تقنینی، عملی و پلیسی به سمت توجه و توسل بیش از پیش به شکل نسبتاً جدیدی از پیشگیری که در زبان فارسی اصطلاحاً به «پیشگیری وضعی - فنی» مشهور شده، معطوف گشته است. در حال حاضر، در کنار تدابیر وضعی سنتی مانند قفل، نصب نرده، استخدام نگهبان و...، دولت‌ها و بخش‌های خصوصی بیش از پیش از تدابیر فنی - الکترونیکی برای مصون سازی آماج بالقوه جرم استفاده می‌کنند. روشنایی با پروژکتورهای قوی، دوربین‌های مدار بسته، سیستم‌های صوتی، حس گرهای پیرامونی یا داخلی، تابلوهای کنترل، اعلام کننده‌ها (آژیر، زنگ) و ... از جمله تدابیر فنی نوینی هستند که برخی از خطاهای دیداری و شنیداری بشر را جبران می‌نمایند و از این طریق به وی به منظور پیشگیری از ارتکاب جرم مدد می‌رسانند. در واقع پیشگیری وضعی با به کارگیری این فناوری‌ها، با عنوان «پیشگیری فنی» مطرح می‌شود.^۲

این فناوری می‌تواند از طریق تحت نظر قرار دادن بزه کار، بزه‌دیده و آماج جرم، جهت محافظت و تأمین امنیت بیشتر به کار گرفته شود. همان گونه که به اعتقاد گارلند، اهمیت کنونی مدیریت گرای می‌تواند از رهگذر پویایی و توسعه سازمانی عدالت کیفری و امکانات جدید کنترل که فناوری‌های اطلاعاتی و رایانه‌ای فراهم کرده‌اند، بهتر درک و تبیین شود.^۳ هم‌چنین، گری مارکس اعتقاد دارد در نتیجه انقلاب فناوری

۱. نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)، گردآوری: مهدی سیدزاده، تنظیم: شهرام ابراهیمی، دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۸۱-۸۲، صص ۱۲۶۱-۱۲۶۰.

۲. ذکر این نکته ضروری است که منظور از پیشگیری وضعی مطرح شده در این کتاب، پیشگیری وضعی فناورانه یا به عبارتی همان «پیشگیری فنی» است.

۳. ماری، فیلیپ، پیشین، ۳۵۳.

جدید، که فنون پیشگیری موقعیتی از جرم تجسم خاصی از آن هستند، شاهد ظهور پدیده‌ای به نام، «جامعه طرح ریزی شده» هستیم.

در این جا قصد داریم ببینیم، پیشگیری وضعی و فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان رویکردهای مورد توجه این عصر، تا چه اندازه با یک دیگر در ارتباطند و چگونه از هم تأثیر می‌پذیرند؛ البته بیشتر، بر نقش ابزارهای مجهز به فناوری اطلاعات و ارتباطات در مدیریت جرم شناختی ریسک جرم (پیشگیری وضعی به عنوان مهم‌ترین ابزار آن) تکیه خواهیم کرد. زیرا تلاقی سیاست‌های پیشگیرانه با فناوری اطلاعات و ارتباطات اجتناب ناپذیر است. به بیان دیگر، علاوه بر این که در دنیای امروز هیچ چیز فارغ از این فناوری نیست، بلکه این فناوری به عنوان به وجود آورنده محیط جدید - محیط سایبر - از جرم در امان نبوده و نیازمند به کارگیری اقدامات پیشگیرانه در آن محیط است و به واقع ماهیت این محیط به گونه‌ای است که پیشگیری وضعی یکی از تدابیر ناگزیر و لازم الاجرا محسوب می‌شود.^۱

به دلیل این که پیشگیری وضعی مورد نظر در این کتاب، بر مبنای سیاست جنایی ریسک مدار است؛ با توجه به مراحل اصلی تدوین این سیاست (شناسایی، پیش‌بینی، ارزیابی و در نهایت پاسخ‌گویی) فصل‌های این نوشتار، بر همین مبنا تنظیم شده است. بر این اساس این کتاب شامل دو فصل است. فصل نخست با عنوان «تعیین ریسک (احتمال ارتکاب بزه) و فناوری اطلاعات و ارتباطات» به ارائه مراحل شناسایی، پیش‌بینی و ارزیابی ریسک (بزه) می‌پردازد. بر همین مبنا مطالب در دو مبحث ارائه شده است. در مبحث نخست به شناسایی ریسک جرم پرداخته شده که مطالب آن در چهار گفتار، ۱- گردآوری، سازمان‌دهی و یک پارچه سازی اطلاعات، ۲- شناسایی مکان‌های در معرض ریسک بزه، ۳- شناسایی گروه‌های در معرض ریسک بزه و ۴- ابزار شناسایی مکان‌ها و گروه‌های در معرض ریسک بزه ارائه می‌شود. مبحث دوم نیز در دو گفتار به: ۱- پیش‌بینی ریسک (بزه) و ۲- ارزیابی ریسک (بزه) اختصاص یافته است.

۱. Marx, Garry, The Engineering of Social Control, Standard University Press, 1995, p.112.

۲. جلالی فراهانی، امیر حسین، پیشگیری وضعی از جرایم سایبر در پرتو موازین حقوق بشر، مجله فقه و حقوق، پژوهش گاه فرهنگ و اندیشه، سال دوم، شماره ۶، ۱۳۸۴، ص. ۱۵۹.

فصل دوم نیز به منظور بررسی «پاسخ به ریسک (احتمال ارتکاب بزه) و فناوری اطلاعات و ارتباطات» از دو مبحث تشکیل شده است. مبحث نخست به پیشگیری وضعی از بزه در محیط مادی می‌پردازد. در این مبحث که شامل سه گفتار است، به راه‌های دشوار نمودن دسترسی به آماج بزه، افزایش خطرات ارتکاب بزه از طریق افزایش احتمال دستگیری مرتکب و فرصت زدایی با به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات اشاره می‌شود. مبحث دوم این مطالعه، از پیشگیری وضعی از بزه در محیط سایبر سخن می‌گوید.

در انتها امیدوارم اثر حاضر بتواند مقبول خوانندگان آگاه و اندیشمند قرار گرفته و نگارنده را از نظرات خود بهره‌مند سازند.

سکینه خانی پور و احارگاه
رشت، خرداد ۱۳۹۰ خورشیدی

www.ketab.ir